

ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ «NON BIS IN IDEM» У ПРОЦЕСІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ЇХ НАСЛІДКИ

ГНАТІВ Ірина Михайлівна - здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 343.2.01 (477)

В статті досліджуються форми порушення принципу «non bis in idem» та його наслідки в правозастосовній практиці.

Ключові слова: принцип «non bis in idem», правозастосування, кримінально-правова кваліфікація.

Постановка проблеми

Порушення правових засад здійснення кримінально-правової кваліфікації має негативні наслідки, що зумовлює необхідність її дослідження з урахуванням принципу «non bis in idem».

Аналіз дослідження даної проблеми

У науковій літературі питання про врахування кримінально-правових принципів у правозастосовній практиці, висвітлювалися у працях Т.В. Кленової, Т.М. Марітчака, В.О. Навроцького, П.А. Фефелова, Т.І. Фулей. Однак, в існуючих публікаціях не приділялася належна увага щодо подолання наслідків неправильної кримінально-правової кваліфікації із врахуванням принципу «non bis in idem». Це спонукає до детального вивчення форм порушення даного принципу суб'єктами правозастосування та його впливу на якість прийнятих ними рішень.

Мета дослідження полягає у розкритті значення принципу «non bis in idem» для правозастосовної діяльності, зокрема, при юридичній оцінці діянь особи.

Виклад основного матеріалу

Завданням законодавчої діяльності є прийняття загальнообов'язкових правил поведінки, якими регулюються певні суспільні відносини, а завданням правозастосовної діяльності є правильне використання відповідних приписів під час вирішення конкретних справ. Правозастосування виступає активною формою існування правових приписів, що потребує дотримання чіткої процедури та правил.

Застосування положень законодавства має певні ознаки, серед яких виділяють наступні:

- 1) є діяльністю компетентних органів;
 - 2) має владний характер та забезпечується державою;
 - 3) є юридично значущою діяльністю;
 - 4) складається з послідовних стадій;
 - 5) здійснюється відповідно до основних вимог, що забезпечують її правомірність;
 - 6) результат такої діяльності фіксується у правозастосовному акті [2, с.287].
- Правозастосовна діяльність у кримінально-правових відносинах проявляється, насамперед, через проведення кримінально-правової кваліфікації діяння, якій притаманні вищевказані ознаки.

Саме під час здійснення кримінально-правової кваліфікації, тобто у правозастосовній діяльності, є найбільша вірогідність допустити порушення принципу «non bis in idem». При цьому, суб'єкт кваліфікації, яка має юридичне значення, може допус-

тити це порушення, як умисно, так і через необережність, що є підставою для притягнення його до відповідальності. Зокрема, необережне порушення Т.М. Марітчак пропонує вважати помилкою у кваліфікації злочинів, що має ненавмисний характер [3, с.36]. Ми погоджуємося, що необережне порушення принципу недопустимості подвійного інкримінування може бути допущене в результаті помилки. Проте, особа, яка допустила необережну помилку, підлягатиме відповідальності.

Умисне порушення принципу «non bis in idem» може проявлятися у притягненні особи до кримінальної відповідальності за злочин, якого вона не вчиняла (або за який її вже було засуджено або виправдано), з одночасним притягненням до відповідальності за злочин, який був нею вчинений. Така ситуація матиме місце:

1) коли за окремою статтею Особливої частини кримінального кодексу України (далі – КК України) кваліфікується посягання, ознакою складу якого є частина наслідків, які повністю враховані при кваліфікації за іншою статтею, інкримінованою цій же особі;

2) коли самостійно кваліфіковано діяння, яке становить частину складеного злочину, з одночасним застосуванням статті Особливої частини КК України, якою передбачено відповідальність за відповідний складений злочин;

3) коли особа відбула покарання чи її було виправдано, але щодо неї відновлено кримінальне переслідування з тих же підстав (відносно обставин, що вже були предметом доказування та судового розгляду).

Усі ці діяння можуть утворювати об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 372 КК України «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності», оскільки він, зі суб'єктивної сторони, характеризується прямим умислом. Суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, наділена повноваженнями здійснювати кримінально-правову кваліфікацію, що має наслідком пред'явлення особі обвинувачення, а саме особи, які проводять дізнання чи досудове слідство, та прокурори. При цьому, у коло суб'єктів

не включені судді, які постановляють вирок щодо завідомо невинуватого. Вони повинні нести відповідальність за ст. 375 КК України «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови». У тих випадках, коли порушення принципу «non bis in idem» буде вчинено особою, яка проводить кримінально-правову кваліфікацію, через несумлінне ставлення до свої професійних обов'язків вона підлягатиме кримінальній відповідальності за ст. 367 КК України «Службова недбалість».

Заслуговує на увагу питання про порушення принципу «non bis in idem» суддями вищих за рангом судових інстанцій. Нами вже зазначалося, що суддя, який умисно постановив завідомо неправосудний вирок, підлягає кримінальній відповідальності за ст. 375 КК України. Однак, постає питання, як бути з тими суддями, які в порядку апеляційного чи касаційного перегляду справи не скасували відповідний вирок, а залишили його без змін? Видається, що у цьому випадку потрібно встановити, що саме було підставою для постановлення судом апеляційної чи касаційної інстанції ухвали про залишення вироку без змін.

Так, якщо суддя (судді) суду вищої інстанції допустить порушення принципу «non bis in idem» через необережність (у формі злочинної недбалості), то він підлягатиме відповідальності за службову недбалість (ст. 367 КК України). Коли це буде умисне порушення, то відповідальність наставатиме на підставі ст. 375 КК України за постановлення завідомо неправосудної ухвали. При цьому відповідальність повинна бути персоніфікована, тоді коли справу розглядає судова колегія, а не суддя одноособово.

Коли прийняття ухвали про залишення завідомо неправосудного вироку без змін є наслідком добросовісної помилки судді (суддів) апеляційної чи касаційної інстанції з причин, що не залежали від них або з причин, які не могли бути ними усуненні самостійно, то кримінальної відповідальності вони нести не повинні.

Таким чином, кваліфікаційні порушення, які допускаються суб'єктами криміналь-

но-правової кваліфікації призводять до неправильної кваліфікації діянь особи. Вивчення неправильної кваліфікації, її причин та наслідків є не менш важливим, ніж знати та вміти застосовувати кримінальний закон. Неправильна кримінально-правова кваліфікація є різновидом неправильного застосування кримінального закону. Наслідки неправильної кримінально-правової кваліфікації, обумовленої як помилками, так і зловживаннями, по суті, тотожні. Вони зводяться до того, що або покращується кримінально-правове становище особи, дії якої кваліфікуються, або ж погіршується [4, с.417; 423].

Необхідно вказати, що запобігання та профілактика порушень під час кримінально-правової кваліфікації повинна здійснюватися системно, цілеспрямовано та з урахуванням основних засад кримінального права, тобто його принципів. Значний вплив на формування організаційних засад, направлених на профілактику, виявлення та ліквідацію помилок, серед юридичних засобів здійснюють правові принципи. Такими основоположними початками слід вважати як керівні ідеї, що знайшли своє відображення у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві, так і спеціальні принципи, на основі яких здійснюється кримінально-правова кваліфікація діянь. До спеціальних принципів, на основі яких здійснюється кримінально-правова кваліфікація діянь, відносяться принципи: суб'єктивного інкримінування, недопустимості подвійного інкримінування, повноти, точності, глумачення всіх сумнівів на користь особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, пріоритету норм, які пом'якшують відповідальність винного [3, с.342]. Отже, незнання принципу недопустимості подвійного інкримінування є причиною порушення не лише логіки процесу кримінально-правової кваліфікації, а й правил, за якими вона повинна здійснюватися. Одночасно цей принцип є засобом для профілактики та подолання кваліфікаційних помилок.

Цікавим з точки зору неправильної кримінально-правової кваліфікації є питання про те, чи має право суд після того, як особа

відбула покарання за злочин, висновок про вчинення якого був зроблений у результаті неправильної кваліфікації, поновити щодо такої особи кримінальне переслідування та притягти її до кримінальної відповідальності повторно на підставі тих же обставин справи. Так, Президія Верховного Суду Російської Федерації в одній зі справ скасувала вирок Московського обласного суду у зв'язку з повторним засудженням осіб за одне і те саме правопорушення. Вироком судом першої інстанції їх було засуджено за розбій, вчинений з метою заволодіти майном в особливо великому розмірі. Московський обласний суд перекаваліфікував дії цих осіб, як замах на вбивство, вчинене групою осіб з метою приховати інший злочин, тобто засудив їх за іншою статтею кримінального кодексу Російської Федерації. Президія Верховного Суду РФ у своєму рішенні пояснила: загальноправовий принцип заборони повторного засудження виключає саму можливість засудження особи за той самий злочин, будучи тим самим гарантією від повторного кримінального переслідування і засудження, у тому числі і в тих випадках, коли дії винного з самого початку помилково кваліфіковані органами, які здійснювали кримінальне переслідування. У цій ситуації Верховний Суд РФ визнав, що у першому вирокі при кваліфікації було прийняте помилкове рішення, але не надав цьому юридичного значення [1, с.48].

У вищенаведеному прикладі Верховний Суд РФ, керуючись принципом «non bis in idem», не допустив погіршення становища осіб, які ще не відбули покарання, шляхом перекаваліфікації їх дій на злочин, який тягне більш суворе покарання.

З метою запобігання порушенням принципу «non bis in idem» у випадку неправильної кваліфікації пропонуємо наступне рішення: якщо за результатами нового розслідування буде встановлено, що особа відбуває покарання за неправильно кваліфікований злочин, то вона залежно від того, чи цей злочин є тяжчим від реально вчиненого, може бути звільнена від подальшого відбування покарання з постановленням щодо неї виправдального

АНОТАЦІЯ

Досліджуються форми порушень принципу «non bis in idem» та їх наслідки у правозастосовній практиці.

SUMMARY

The article is devoted to forms violations principle of «non bis in idem» and his consequences in law enforcement practice.

вироку, а щодо реально вчиненого злочину з обов'язковою його кваліфікацією засуджена з призначенням покарання, але якщо покарання за цей злочин буде меншим, ніж те, яке вона вже відбула, то така особа повинна бути звільнена, як така, що на момент постановлення вироку відбула покарання. При цьому, потрібно враховувати строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку, а також строки погашення судимості.

Якщо ж неправильно кваліфікований злочин, за який особа засуджена та відбуває покарання, є менш тяжким від того злочину, який їй інкримінується, то особа щодо першого злочину виправдовується, а щодо другого засуджується, і якщо покарання за цей злочин є більшим, то особа направляється у місце відбування покарання, але покарання, яке вона відбула, повинне зараховуватися їй у строк покарання, яке вона реально відбуває.

На основі викладеного вище можна зробити **висновок**, що таке рішення не буде суперечити принципу «non bis in idem», більше того, воно відповідатиме справедливості, яка закладена у цьому принципі. Однак, щодо такої ситуації потрібно зробити застереження, що відповідні обстави-

ни справи повинні були бути відомими на момент неправильної кваліфікації або мали місце, але не були встановлені слідством, внаслідок чого вони не отримали належної оцінки з боку суб'єкта кваліфікації, тобто новому доказуванню вони не підлягають. Це, у свою чергу, означає, що кримінальне переслідування щодо особи повторно не здійснюється. Виправлення неправильної кваліфікації на правильну потрібно вважати дотриманням принципів точності та повноти кримінально-правової кваліфікації, а також індивідуалізації відповідальності та невідворотності покарання.

Література

1. Кленова Т.В. О недостатках формального отношения к квалификации преступлений / Т.В. Кленова // Государство и право. – 2010. – № 2 – С. 43–49.
2. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: [Навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою)] / Л.А. Луць. – Київ.: Атіка, 2008. – 412 с.
3. Марітчак Т.М. Помилки у кваліфікації. Монографія / Т.М. Марітчак. – К.: Атіка, 2004. – 188 с.
4. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: [Навчальний посібник]. – 2-ге вид. / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.